

254 חולנד

V R A G E N L I J S T

A. Persoonlijke gegevens van de ondervraagde

1. Naam, gezinsnaam en schoolnaam in het verzet.

Waterman Ellen v. Jonckheer Eleanora2. Adres Raamweg 5 - Loosdrecht3. Geboortedatum en plaats 3-3-18 Hilversum4. Nationaliteit Nederlander

5. Welke opvoeding hebt U ontvangen? Confessioneel of volgens een bepaalde politieke overtuiging?

Liberaal, vrij.6. Schoolopleiding MULO

7. Behoorde U tot een jeugdbeweging (naam en karakter ervan)

N.T.B. natuur kennis

8. Beroep bij het begin van de oorlog en huidige beroep.

tuinbouw9. Burgerlijke staat in 1940 ongetrouwdB. De tijd van de Duitse invasie tot de Februari-staking

1. Woonplaats gedurende de invasie

Raamweg Loosdrecht

2. Dienst in het Hollandse leger

3. Zijn U reacties van Hollanders tijdens de Meidagen 1940 ten opzichte van Joden bekend?

ja.

4. Hebt U geprobeerd naar een neutraal land te ontvluchten in het eerste oorlogsjaar?

5. Kunt U nu definiëren wat U toen dacht over de bedoeling van de Joden t.o.v. de Joden.

6. Hebben de gebeurtenissen van die dagen invloed gehad op Uw houding t.o.v. de Joden?

menselijk

7. Bent U persoonlijk betrokken geweest bij de Februaristaking?

8. Kunt U zeggen wat toendertijd Uw opinie over de Joodse Raad en zijn eerste activiteit was?

9. Heeft U persoonlijke herinneringen verbonden aan de eerste arrestaties voor Mauthausen?

II

C. De tijd van de Februaristaking tot het begin van de deportatie naar Polen.

1. Heeft U Uw woonplaats na 1940 verlaten? Waarom, wanneer en waar heen naar 1942, een een jaar, allerlei adressen.
2. Werd U gemobiliseerd voor een werkkamp? Hoe en wanneer bent U vrijgekomen?

3. In deze tijd werden vele Joden naar de concentratiekampen Amersfoort en Buchenwald gestuurd. Kent U gevallen in Uw omgeving?

Frank de Miranda naar Buchenwald.

4. Had U contact met illegale organisaties? Met welke?

Ja van het parool, studenten en eigen

D. De tijd van het begin der deportaties.

organisatie.

Opmerking: Over deze en de volgende periode moet een samenhangende en uitgebreide getuigenverklaring worden opgeschreven, die zich niet slechts beperkt tot vragen en antwoorden. Doel van de vragen is slechts het gehugen van de ondervraagde op te frissen en een volgorde van de gebeurtenissen vast te leggen.

- 1.a. Met welke organisaties en mensen uit de illegaliteit bent U in deze tijd in contact gekomen?

b. beschrijf Uw pogingen om deze contacten te krijgen.

door de kennissenkring zorgvuldig teagaan

c. welke gebeurtenis heeft U er toe gebracht dit contact te zoeken. februarie staking, Joodse behaltingen.

d. welke verzetsorganisaties waren U in die tijd überhaupt bekend?

samen van de verantwoordelijke en de verbindingsmensen, hun aandeel in de organisatie van het Joodse verzet in Holland en de maatschappelijke en geestelijke achtergrond van deze groep en zijn hulpacties.

2. Wat hebt U in die dagen over de reële mogelijkheden tot redding door ontvluchting gehoord?

- 3a. Herinnert U zich wat U in die dagen bekend was over het lot van de Joden die naar Polen werden gedeporteerd?

heeft verschillende berichten (gunstige en ongunstige)

- b. Wanneer hebt U voor het eerst over de massale vernietiging van Joden in Auschwitz gehoord?

- c. Wat was U bekend over andere concentratiekampen?

- d. Herinnert U zich samenkomsten of gesprekken waarbij gesproken werd over het lot van transporten en over de toestand in concentratiekampen?

III

- 4.a. Wanneer begon U "illegaal" te zijn *by de februaristaking*
- b. Was er een tijd dat U zowel legaal als illegaal was? *tot 1942*
- c. Geef bijzonderheden op welke manier U gemaacufleerd was en over de wijze van schuilhouden.
5. *1 door verpleegster uniform, 2 door hoofd te dragen*
Geef bijzonderheden over de gastheren in wier huizen U ondergedoken was, hun beroep en hun opvattingen.

- 6.a. Wie hebben U gedurende die tijd verzorgd (met p.b. bonkaarten, geld, extra voeding etc.)
- b. Beschrijf eigen initiatieven die U tijdens Uw onderduiktijd genomen hebt

- 7.a. Bent U in een concentratiekamp in Holland geweest?
- b. Geef bijzonderheden over Uw arrestatie en over Uw leven in het kamp.
- c. Wanneer en op welke wijze werd U bevrijd?
- d. Geef de namen van de vrienden die U hielpen het kamp te verlaten

- 8.a. Bent U over de grens naar een ander land gegaan? Waarom?

- b. Bijzonderheden over de reis.

- c. Beschrijf de tijd van Uw verblijf in dat land

B. Over het actieve verzet.

1. Waarom hebt U contact gezocht met de groep van de Chaloeziem?
2. Wie heeft U gebracht tot deze activiteit. Beschrijf het begin van Uw deelname aan het verzet.
3. Geef Uw indruk over de beweging der Chaloeziem en hun leiders.
4. Geef bijzonderheden over de ontwikkeling van Uw activiteit in dit verzet en over de verschillende acties waaraan U deelnam
 - a. Aandeel in het verschaffen van valse papieren
 1. Beschrijf de soorten van deze valse papieren.
 2. Had U aandeel aan het werk bij de illegale drukkerijen
 3. Hebt U meegewerkt aan het vervalsen van papieren
 - b. zorg voor de verdeling van bonkaarten en andere papieren

IV

d. Had U aandeel in het verzorgen van onderduikadressen?

e. Indien U deel genomen hebt aan het zoeken van een weg naar Frankrijk, beschrijf Uw aandeel daaraan.

f. Indien U actief was bij het leiden van vrienden over de grenzen, beschrijf Uw werkzaamheid.

g. Heeft U medegewerkt aan de bevrijding van mensen uit arrest, gevangenis of kampen? Beschrijf deze acties.

h. Heeft U gedurende het verzet deelgenomen aan gewelddadige acties, heeft U geweld gebruikt of sabotage toegepast? Was U in het bezit van een wapen?

i. Hebt U geholpen bij de organisatie van het tewerkstellen in Frankrijk? Geef bijzonderheden.

F. Overige bijzonderheden over het verzet.

1. Had U verbinding met de verzetbeweging in anderen landen?

2. Heeft U spionage bedreven?

nade oorlog voor andere leekmen

a. Omvang van spionage-acties en hun verbinding met reddings-acties

b. uitvoerders van dergelijke acties

c. de spionage-plannen en de doelstellingen van hen die de plannen maakten.

3. Het aandeel van de Hollandse bevolking aan het verzet.

a. solidariteitsbewijzen.

b. hulp van de bevolking en het aandeel van de Hollandse arbeidersbeweging.

c. de maatschappelijke en de geestelijke bewegingen voor deze acties.

V

4. Hebt U een onderscheiding ontvangen?

5. Geef alle mogelijke bijzonderheden over vrienden die gedurende het verzet zijn omgekomen.

Opmerking:

1. Bemoedig de ondervraagden details te geven en waarderingen van vrienden die deze tijd niet overleefd hebben.
2. Iedere foto, persoonsbewijs, brief, manuscript, publikatie van de organisatie en andere bescheiden uit de oorlogstijd, hebben een grote documentaire waarde. Vraag om dit materiaal desnoods om het te kopiëren en terug te geven.

Elly Waterman

(Voorpersonalie zie lijst)

Zij kwam in 1941 in contact met de hr. Laaf Lambach, die toentertijt bij de N.S.F. werkte en waar in welk bedrijf uit bevestigd te zijn de eerste naam een staking uitbrak.

Zij hielp de hr. Lambach met het verzamelde van persoonsbewijzen en zoeken van adressen van onderduikers.

In Augustus 1942 werd zij betrokken bij het zoeken van adressen van de jongeren en meisjes uit het huis in Loosdrecht.

Zij had daartoe o.a. contact met de Utrechtse studentenfractie (Olga Hudig, Hetty Koute e.a.).

In Apeldoorn kwam zij heel o.a. bij men. Westerveel (die al dadelijk onderduiken had) en bij suff. Truus. Door een kennis van deze laatste, die versaat bleefde hier, deze adressen stiek.

De vaders en moeder van Elly werden gefast bij maart 1943 en tot eind augustus in Westerbok geïnterneerd.

Elly drook onder in hoofdverpleegster en zocht later een dienstje in Dorn.

Hier maakte zij kennis met de hr. R. Jans, die heel menig onderduicht.

Elly vette haar oude werkten.

hiden weer op, zoals meenden op andere
mensen te verplaatsen, T.B.'s verruilen, vings
afdranken maken.

Later hielp zij Fran Gerritsen schuilplaatsen
maken.

hadas werd weerterweel en Ziel Salomé Jeanes
leers waren, ging Elly jerepelt naar
Sevenmire Grubben verst om de ondergedoken
mensen aldaar te bezoeken en van "Lusdije
te voorren. In de zomer van 1944 toene

het voor alle mannen moeilijk werd zich
op straat te vertonen, nam zij ook feddele-
lijk het werk in Friedland over van Harry Roscher.

zij was toen al een vast adres meer een
sloop nu een hier, dan daar. Wel was zij
een bovenshui op Kattenburg op haar "valse"
baan staan, hier woonden 8 mensen, maar
na de arrestaties van maart '44 moest dit
adres opgeheven worden.

zij pleegde nu jerepelt overleef over 'l werk
met Jan Smit en Tinus Schabbing.

na "delle diuisdag" kon zij niet meer naar
'l Leiden en bepaalde zich tot Friedland.

De Groep-Westerweel

14.

ELLY WATERMAN

VRAGENLIJST

Naam, gezinsnaam en schuilnaam in het verzet
Waterman, Ellen (Jonckheer Eleonora)

Adres
Raaweg 5, Loosdrecht

Geboortedatum en plaats
3-3-1918, Hilversum

Nationaliteit
Nederlander

Welke opvoeding hebt U ontvangen? Confessioneel of volgens een
bepaalde politieke overtuiging?
Liberaal vrij

Schoolopleiding
Mulo

Behoorde U tot een jeugdbeweging (naam en karakter ervan)
N.T.B. Natuurkennis

Beroep bij het begin van de oorlog en huidig beroep
tuinbouw

Murgerlijke staat in 1940
ongetrouwd

Woonplaats gedurende de invasie
Raaweg 5, Loosdrecht

Zijn U reacties van Hollanders tijdens de Maidagen 1940 ten
opzichte van Joden bekend?
Goed

Hebben de gebeurtenissen van die dagen invloed gehad op Uw
houding t.a.v. de Joden?
Menselijk

Heeft U Uw woonplaats na 1940 verlaten? Waarom, wanneer en waarheen?
maart 1942 ben een jood allerlei adressen

In deze tijd werden vele Joden naar de concentratiekampen
Amersfoort en Buchenwald gestuurd. Kent U gevallen in Uw omgeving?
Frank de Miranda naar Buchenwald

Had U contact met illegale organisaties? Met welke?
Ja van het parool, studenten en eigen organisatie

Beschrijf Uw pogingen om deze contacten te krijgen
Door de kennissen kring zorgvuldig na te gaan

Welke gebeurtenis heeft U er toe gebracht dit contact te zoeken?
februaristaking - joodse bepalingen

Herinnert U zich wat U in die dagen bekend was over het lot
van de Joden die naar Polen werden gedeporteerd?
Heel verschillende berichten (gunstig en ongunstig)

Wanneer hebt U voor het eerst over de massale vernietiging van
Joden in Auschwitz gehoord?
?

Wanneer begon U "illegaal" te zijn
bij de februaristaking ~~maart 1942~~

Was er een tijd dat U zowel legaal als illegaal was?
tot 1942

- 2 -

Geef bijzonderheden op welke manier U gecamoufleerd was en over de wijze van schuilhouden.

1 door verpleegstersuniform; 2 door hoed te dragen
Heeft U spionage bedreven?

Na de oorlog voor Anneke Beekman

SAMENVATTING VAN NADERE MEDEDELINGEN

Elly Waterman kwam in 1941 in contact met de heer Jaap Lambeck, die toentertijd bij de N.S.P. werkte, in welk bedrijf uit verzet tegen de eerste razzia een staking uitbrak. Zij hielp de heer Lambeck met het vervalsen van persoonsbewijzen en 't zoeken van adressen voor onderduikers.

In augustus 1942 werd zij betrokken bij het zoeken van adressen voor de jongens en meisjes uit het huis in Loosdrecht. Zij had daartoe contact met de Utrechtse studentengroep (Olga-Rudig, Betty-Yodte-e.a.).

In Apeldoorn kwam zij veel o.a. bij mevr. Westerweel (die al dadelijk onderduikers had) en bij juffr. Prins. Door een kennis van deze laatste, die verraad pleegde, liepen deze adressen stuk.

De vader en moeder van Elly werden gepakt in maart 1943 en tot eind augustus in Westerbork geïnterneerd.

Elly dook onder in Noordwijkerhout en zocht later een dienstje in Doorn. Hier maakte zij kennis met de heer De Jong, die veel mensen onderbracht.

Elly vatte haar oude werkzaamheden weer op, zoals mensen op adressen brengen en verplaatsen, P.B.'s verzorgen, vingerafdrukken maken. Later hielp zij Frans Gerritsen schuilplaatsen maken.

Nadat Wil Westerweel en Giel Salomé gearresteerd waren, ging Elly geregeld naar Sevenum en Grubbenvorst om de ondergedoken mensen aldaar te bezoeken en van 't nodige te voorzien. In de zomer van 1944 toen het voor alle mannen moeilijk werd zich op straat te vertonen, nam zij ook gedeeltelijk het werk in Friesland over van Harry Asscher.

Zij had toen al geen vast adres meer en sliep nu eens hier, dan daar. Wel had zij een bovenhuis op Kattenburg op haar "valse" naam staan; hier woonden 8 mensen, maar na de arrestaties van maart 1944 moest dit adres opgeheven worden.

Zij pleegde nu geregeld overleg over 't werk met Jan Smit en Tinus Schabbing. Na "dolle dinsdag" kon zij niet meer naar 't zuiden en bepaalde zich tot Friesland.

[illegible]

mijngegend ston mijn. want wij zijn op de weg naar
 de nu nippert mijn. want -- mijn. want de nu mijn
 8 nu kommederant, 1 uur enkleure, 5/2 uur
 oranje sturen. 8 uur de quijfshade. we overleiden
 de schuren waelden tot 7 uur omdat de dater
 niet eerder van de duikers mogen schuilen.
 toen de aschomel. het was erg geroel
 op straat. (de hele stad is erg doord. geweld.)
 na een kwartier waren er veel meer mensen. Stings
 de stinger. allemaal om te kijken om een goed
 godelen en een open was. godelen er met een
 heb. 1 uur heb. met een bad. erp. met behulp.
 toen twee bescheld. kregen we. alleen de sommel van de
 bad. in een was alles op de stad. de stad. godelen
 toen met twee een tijd om te verdelen. of godelen
 was om 5 uur. twee. twee. twee. twee. twee.
 doen. een. een. een. een. een. een. een. een. een. een.
 afloop. de. de. de. de. de. de. de. de. de. de.
 meer. het. het. het. het. het. het. het. het. het. het.
 onder. onder. onder. onder. onder. onder. onder. onder. onder. onder.
 slapen. na de. na de. na de. na de. na de. na de. na de. na de. na de.
 had. had. had. had. had. had. had. had. had. had.
~~de~~ due. due. due. due. due. due. due. due. due. due.
 veld. veld. veld. veld. veld. veld. veld. veld. veld.
 een. een. een. een. een. een. een. een. een. een.
 boven. boven. boven. boven. boven. boven. boven. boven. boven. boven.
 dat. dat. dat. dat. dat. dat. dat. dat. dat. dat.
 ongeluk. ongeluk. ongeluk. ongeluk. ongeluk. ongeluk. ongeluk. ongeluk. ongeluk.
 lieg. lieg. lieg. lieg. lieg. lieg. lieg. lieg. lieg. lieg.
 boven. boven. boven. boven. boven. boven. boven. boven. boven. boven.
 in. in. in. in. in. in. in. in. in. in.
 en. en. en. en. en. en. en. en. en. en.

25 Jan. 45.

Lieve poes, we hebben al een styve nek van 't uitkyken naar de post, maar nog steeds niets. 't Zal wel aan het slechte weer liggen dat 't verkeer in de war is; ik wil tenminste niet langer wachten met schryven. Bovendien komt Ellie nu niet, omdat het verkeer over de Ysel stop ligt. 't Is erg jammer maar niets aan te doen. We maken het overigens goed, geen honger, geen kou. Heerlyk nu in 't bos te wonen! En Ellie heeft ons goed van proviand voorzien. Verder is hier niets gezelligs te beleven. Razzia op razzia. (by ons zyn ze niet in huis geweest wel op de laan.) (byvoegsel van Mau.) En tuis alleen voel je je behaaglik, by ons hoekje om de kachel en in 't ryke bezit van een carbidlamp. Ideaal! Nu kan ik 's avonds weer wat uitvoeren. Tot dusverre was 't alleen maar een spelletje spelen en hangen tot we naar bed gingen. Heb ik al geschreven dat we tric - trac spelen? En onlangs kocht ik voor Mau een academie - spel. Erg leerzaam, maar myn hoofd staat er nu niet naar. 't Zal ook wel iets voor jou zyn. Ik was deze week by Gerda en Pim die veel groeten voor je gaven. Heb je Froukje al eens gesproken? We hoorden dat Fieta met diphterie in 't ziekenhuis ligt en klein Jantje een breukje heeft. Gelukkig maar dat ze by de familie zit met zoveel misere. Ik laat nog een plaatsje voor El open en weet ook niets meer te bedenken. Een volgende brief een beetje langer! Innig omhelsd en veel lieve groeten voor alle lieve vrienden.

Jet.

poes, was van plan nu te komen maar dat kan niet meer. heel erg jammer, maar niets aan te doen. als je nu iets zou kunnen sturen dolgraag want het is hier erg. in hilversum is de gaarkeuken tot nader order stop gezet in den haag nog maar 3x per week. stel je in verbinding met leicht, schoenmaker in de dykstraat 35 A in franeker. zeg maar dat je een zus van my en een kennis van ferry bent. tonnie en ik hebben daar gelogeerd. ze hebben voor ons kisten met goederen keurig verstuurd. misschien kan jy ze wat geven dat ze weer sturen kunnen. erwten of tarwe dat zou reusachtig zyn. laten ze de bus ook maar op die manier sturen. betaal jy alles van de goederen. kus ellie.

lieve riek. eventjes verslag vanaf jouw afscheid. by taminga was het niet in orde, maar ze heeft het naar de boot gebracht. (ik heb in totaal ruim 1 byna 1,5 pond gekregen. aardig he). na veel heen en weer geloop in harlingen zyn de aardappelen meegegaan. allen op twee zakken na. toen de kontrole op de boot. ik ging pas op 't laatst aan boord (ook de aarda.) omdat ik zo laat was. dat was by de controlepost. moest langs een heel steil yzeren laddertje naar beneden, zoals je die ook in de sluizen hebt. de kontrole was erg. bestond uit 3 Duitsers. rot lui. die jute zak met pakjes by jullie vandaan moest ik open maken. alles is toch goed afgelopen. en toen het varen. heerlijk kalme zee. eerst het steeds verder afgaan van harlingen. toen de afsluitdyk. het donker worden. door de sluizen by kornwerderzand. daar weer kontrole. in de oranjesluizen ook weer. maar alles oke. riek ik dacht zo aan jou. je zou ook zo genoten hebben. het maanlicht op 't water, niets dan water en dan zo af en toe een pracht vissersboot wat 4 zeilen op had en voorby trok. zo iets moois dat vergeet ik niet gauw.

om 1 uur voeren we langs enkhuisen. ook zo mooi in 't maanlicht met zyn silhouetten. vooral het kerktorentje.

om 5 uur vertrek controlepost harlingen, 8 uur kornwerderzand, 1 uur enkhuisen, 5.30 uur oranjesluizen, 8 uur de ruyterkade. we moesten by de sluizen wachten tot 7 uur omdat ze daar niet eerder van de Duitsers mogen schutten. toen de aankomst. het was erg stil op straat. (de hele stad is erg dood geworden). maar na een kwartiertje waren er zoveel mensen langs de steiger, allemaal om te bedelen voor een paar aardappelen. en toen op eens was frans er met een bakkersfiets. (een bakfiets met een bak erop). met behulp van twee besteldiensten kregen we de rommel van de boot, om 2 uur was alles op de stadhouderskade, goddank. toen met frans een lyst om te verdelen opgesteld. dat was om 5 uur klaar. frans ging toen boodschappen doen en ik aan het sorteren, afwegen e.d. met als afloop de financiële kant. het is een rekenery geworden, maar het kwam in orde. toen naar bed. het was ondertussen al half elf geworden. ik zou dus wel slapen na de bootreis (waar ik de hele nacht op 't dek gezeten had) plus de dag in friesl. werken en toen nog in amsterdam. dus ik heb heerlijk gepit. de volgende ochtend om half 8 was er al iemand om een zak en een pakje te halen. en toen begon het ongeluk. boven aan de trap (net als lys) viel ik flauw. dat is een gekke gewaarwording hoor. en viel natuurlijk ongelukkig met het gevolg dat ik een hersenschudding kreeg. na 1 1/2 dag ben ik onder geleide van frans boven op de bakkerskar naar huis getuif. steuntje in myn rug was een zak aardappelen. hoofdkussen was het sloop met het gemalen meel (van jou). onderweg ben ik drie keer van de kar gegleden. maar schik hebben we gehad. en nu lig ik thuis als een prinses. mau heeft perzikbloesengeplukt en staat naast me. jef verzorgt me als een echte moeder. en zo eindig ik maar. kyk maar niet naar het schryven want dat doe ik liggend. Heinze is een engel geweest. hartelijk dank voor al de goede zorgen en tot ziens ellie.

de zakken zyn regelrecht naar de stadh. kade gegaan dus niet eerst naar meulenhoff tot ziens A.

Ze kon niet anders dan zichzelf zijn

ELLIE (Ellen) WATERMAN

3-3-1918

26-8-1993

De begrafenis heeft 29 augustus j.l. plaatsgevonden op de Joodse Begraafplaats in Hilversum.

Wij zijn geroerd en gesterkt door het intens meeleven van velen voor en na haar overlijden.

Phita Stern
Sipke Hupkes
Joeri

Mirjam Finkhof
Juke Waterman
Chaja Rachamim
Mau Waterman
en families

De Wilde Roos, Loosdrecht

Correspondentieadres: Anjelijsstraat 177, 1015 NG Amsterdam

Ghetto Fighters' House

עיר		מדינה
Ellen Waterman. יחזירה.		
סימון סופי		חובן
סרה א. Jan Lambbeck (Het Parool) עמית בתי עסקי ואחר כך ארגון ס. Westerman. מסירה וביקור אצל הסטודנטים אחרי ג. ג. 38 אחרי Harry Rosch. יש עמיתים חופשי		סימון סופי
		סימון גמלי
חתימה	סגן	

ק/טלסק

-----INCH 010 NR----- Ext.:
 Ref.: JN276B Date: 03/09/93 Time: 09:37 Auto Ref: 316093

Status: I Results: received O.K. AB.:
 D.T.: D Lines: X Member: Opri:

/טלסק

7777

הא 63952935
 והצליה 15 ב 0900

חיה רחמים
 מושב כנרת
 דב שמק הירדן

פנו פטירונה של אלי
 אני איתן האגלן הנוד

יזיזיר מקבוצת הסטוריל

8266 בסטאי 11

רשות הדואר

רשות הדואר

aug. 1993 Gori en Sem
Loosdrechtse
Ellie Waterman
overleden

LOOSDRECHT - De Loosdrechtse Ellie Waterman is, naar nu bekend is geworden, donderdag 28 augustus overleden. Waterman behoorde de camping De Wilde Roos aan de Rading.

In de Tweede Wereldoorlog werd vanuit haar huis, paviljoen De Loosdrechtse Rade, de 'jeugdaliyah' opgezet. Bij haar thuis werd alles voorbereid. Joodse kinderen uit Nederland en Duitsland werden door een groep Palestina-pioniers geholpen uit Nederland te vluchten. Velen haalden het beloofde land niet. Voor hen is een denksteen opgericht naast het monument voor de gevallen tegenover het Loosdrechtse gemeentehuis. Ook gaf de Historische Kring Loosdrecht in 1987 een boekje uit over deze jeugdaliyah. Ellie Waterman was een vrouw die zich volop heeft ingezet om Joodse landgenoten in de oorlogsjaren te helpen. Ze is op de Joodse Begraafplaats in Hilversum begraven.

Ze kon niet anders dan zichzelf zijn
ELLIE (ELLEN) WATERMAN

3-3-1918

28-8-1993

De begrafenis heeft 29 augustus j.l. plaatsgevonden op de Joodse Begraafplaats in Hilversum.

Wij zijn geroerd en gesterkt door het intens meeleven van velen voor en na haar overlijden.

Phita Stern

Sipke Hupkes

Joeri

Mirjam Pinkhof

Juke Waterman

Chaja Rachamim

Mau Waterman

en families

De Wilde Roos, Loosdrecht.

Correspondentie-adres:

Anjelijsstraat 177.
 1015 NG Amsterdam.

Dinsdag 31 augustus 1993.
 Gori en Semlanden.

254-34-3 254/34/3

3

van Londer. Rade

2

Stichting Vrienden van de Jeugd Alijah

presenteert ter gelegenheid van het 60-jarig bestaan:

MYRIAM FUKS EN HAAR ENSEMBLE

en

THE JERUSALEM JAZZ BAND

Zaterdagavond 30 oktober 1993

Aanvang 20.15 uur

Cultureel Centrum Amstelveen

Plaatsen à f 40,- en f 55,- te bestellen bij:

Daisy Blazer tel. 6422479

Ely Cortissos tel. 6446068

Lies Weijel tel. 6455196

Met blijdschap geven wij kennis van de geboorte van

MICHELLE ROZETTE

dochter van
Simon en Deborah
de Jong-Groenteman.

26 augustus 1993

Hooiraamhoek 102
7546 MB Enschede

כס"ב

Met blijdschap geven wij kennis van de geboorte van onze dochter en zusje

GALITH

Geboren op 27 augustus
1993/10 Elloet 5753.

Wij wensen u allen een
Sjena Towa

Tsivi, Shosha,
Nachshon en Doron
Rodrigues Pereira-
Lissauer

Ursulaland 135
2591 GW Den Haag

Geboren:

**STEVEN ALEXANDER
"XANDER"**

Steven en Marlene
Stoffer-van Dam

Adam, 25 augustus 1993

Op sjabbat 11 september
1993 / 25-elloet 5753,
hoopt onze zoon en mijn
broer

**ELIAS RALPH
BAR MITSWAH**

te worden in de
Portugees Israëlitische
Synagoge, Mr. Visser-
plein 3 te Amsterdam.
Aanvang van de dienst
8.45 uur.
Kiddoerj na afloop van
de dienst.

Dave, Tilly en
Rachel Pais

In de Wolken 61
1186 BG Amstelveen

Mazzeltov oma met je
80-STE

Aviva en Reuben

Na lange tijd opnieuw verkrijgbaar

een herdruk van
de volledige

SELICHOT

UITGAVE RÖDELHEIM

PRIJS f 25,00

Bestellingen: boekenafdeling N.I.K.

v.d. Boechorststraat 26

1081 BT Amsterdam

Tel.nr. 020 - 6449968

**HET NEDERLANDS-ISRAELITISCH
KERKGEMEINSCHAP
HET NEDERLANDS-ISRAELITISCH SEMINARIUM
VERENIGING KEHILLAS JA'AKOV**

nodigen alle belangstellenden uit voor een

SIJOEM

van Nedarim
Nazir
Sota

Spreker: Rabbijn Mr. drs. R. Evers

**"WAARHEID EN LEUGEN IN TORA
EN HALACHA"**

Tijd: 11 sept./25 Elloet om 19.30 uur. (Mincha)

Plaats: Gerrit v.d. Veenstraat 26

Een se'oe'da sjetlijet wordt aangeboden

VERHUISBERICHT

GRAND CAFÉ NACHES

is verhuisd naar

SLEEPIN ARENA

**'S GRAVESANDESTRAT 51
hoek Mauritskade**

DINSDAGAVOND 7 SEPTEMBER OPEN

Optreden van het Duo Jacob en Rina

Na een leven van vreugde en verdriet is overle-
den onze lieve moeder, schoonmoeder, groot-
moeder en kleine oma, **HELENE**

Stichting Vrienden van de Jeugd Aliyah presenteert ter gelegenheid van het 60-jarig bestaan: **MYRIAM FUKS EN HAAR ENSEMBLE** en **THE JERUSALEM JAZZ BAND**

Zaterdagavond 30 oktober 1993

Aanvang 20.15 uur

Cultureel Centrum Amstelveen

Plaatsen à f 40,- en f 55,- te bestellen bij:

Daisy Blazer tel. 6422479
Elly Cortissos tel. 6446068
Lies Weijel tel. 6455196

Met blijdschap geven wij kennis van de geboorte van
MICHELLE ROZETTE
dochter van
Simon en Deborah
de Jong-Groentema.
26 augustus 1993
Hoorraamhoek 102
7546 MB Eindhoven

Met blijdschap geven wij kennis van de geboorte van onze dochter en zusje
GALITH

Geboorte op 27 augustus
1993/10 Elloel 5753.

Wij wensen u allen een
Sena Tova

Twiss, Shoshon
Nachshon en Doron
Rodrigues Pereira-
Lissauer

Urusaliland 135
2591 GW Den Haag

Geboorte:
**STEVEN ALEXANDER
"KANDOR"**
Steven en Marlene
Stoffner van Dam
Adam, 25 augustus 1993

Op sabbat 11 september
1993 / 25 elloel 5753,
hoopt onze zoon en mijn
broer

**ELIAS RALPH
BAR MITSWAH**
te worden in de
Portugese Israelietische
Synagoge, Mr. Visser-
plein 3 te Amsterdam.
Aanvang van de dienst
8.45 uur.
Kiddoesj na afloop van
de dienst.

Dave, Tilly en
Rachel Pais

In de Wolken 61
1186 BG Amstelveen

Mazeltov oma met je
80-STE

Aviva en Reuben

Na lange tijd opnieuw verkrijgbaar

een herdruk van
de volledige

SELICHOT

UITGAVE RÖDELHEIM

PRIJS f 25,00

Bestellingen: boekenafdeling N.I.K.
v.d. Boechorststraat 26
1081 ET Amsterdam
Tel.nr. 020 - 6449968

**HET NEDERLANDS ISRAELITISCH
KERKKENOTSCHAP**
HET NEDERLANDS ISRAELITISCH SEMINARIUM
VERENIGING KEBILLAS JAAKOV

nodigen alle belangstellenden uit voor een

SIJOEM

van Nedarim

Sota

Spreeker: Rabbijn Mr. Drs. R. Evers

**"WAARHEID EN LEUGEN IN TORA
EN HALACHA"**

Tijd: 11 sept./25 Elloel om 19.30 uur. (Mincha)
Plaats: Gerrit v.d. Veenstraat 26

Een se'oe'de sjieljetj wordt aangeboden

VERHUIJSBERICHT

GRAND CAFÉ NACHES

is verhuisd naar

SLEEPIN ARENA
'S GRAVESANDESTRAT 51
hoek Mauritskade

DINSDAGAVOND 7 SEPTEMBER OPEN
Optreden van het Duo Jacob en Rina

Na een leven van vreugde en verdriet is overleden onze lieve moeder, schoonmoeder, grootmoeder en kleinste oma

MINA KUHLMAN-VAN PRAAG
weduwe van **LEENDERT KUHLMAN**
Beiden drager van het Verzetsherdenkingskruis
op de leeftijd van 81 jaar.

M. Wiersma-Kuhlman
U. Wiersma
B. van den Bos-Kuhlman
A. van den Bos
R. Ordeman-Kuhlman
H.J. Ordeman
kleinkinderen en achterkleinkinderen

Amsterdam, 25 augustus 1993

Correspondentie-adres:

Roggekamp 89
1112HZ Diemen

De begrafenis heeft inmiddels plaatsgevonden op de Joodse Begraafplaats te Diemen.

ZE KON NIET ANDERS DAN ZICHZELF ZIJN
ELLIE (ELLEN) WATERMAN
3-3-1918 26-8-1993

De begrafenis heeft 29 augustus j.l. plaatsgevonden op de Joodse Begraafplaats in Hilversum.
Wij zijn geroerd en gesterkt door het intense meelieven van velen voor en na haar overlijden.

Phila Stern
Sipke Hupkes
Joeri
Mirjam Pinkhof
Juke Waterman
Chaja Rachamim
Mau Waterman
en families

De Wilde Roos, Loosdrecht

Correspondentie-adres:
Anjelietstraat 177
1015 NG Amsterdam

TE KOOP AANGEBODEN:

tegen elk aansnelend bod,

6 ALUMINIUM VOORZETRAMEN

uitwendige maat: 0,95 x 1,35 m.

Telefoon 020 - 6235584

Rabbinaat
Joodse Gemeente Amsterdam
Hot Rabbinaat van de Nederlands-
Israelietische-Hoofdsynagoge Amsterdam
zoekt dringend een

MIKWE-VROUW

voor een part-time dienstverband.
Een echtpaar komt ook in aanmerking; er
bestaat tevens een vacature voor een
mas'g'vach.
Uitstekend salaris en huisvesting worden
geboden.

Richt UW sollicitatie aan:
Rabbijn F.J. Lewis, Joodse Gemeente
Amsterdam, postbus 7967, 1008 AD
Amsterdam of bel voor inlichtingen
020 - 646 00 46/844 38 68.

Annette, net terug uit Israël met de nieuwste dansen, geeft vanaf 10 september een cursus

ISRAELISCHE VOLKSDANSEN

In het centrum van Amsterdam.
Hetmaal ver'erd op ladinomuziek is ze steeds
op zoek naar Spaans joodse dansen, maar
ook jemenitisch, chassidisch en oriëntaals be-
troefde dansen komen aan bod. Het wordt
een avond samen genieten van de r'io'ie Israe-
lische muziek, bewegen en zweten tot j'
helemaal weer gezond, en met warme voeten,
na nog een lied in de gezellige bar gezongen te
hebben, met een hoofd vol melodieën naar huis
terug gaat.

Inlichtingen:
AVC Keizersgracht 485G, tel. 020-6260193
(v's avond)

of Annette van der Steen, tel. 03404-23265.

Op woensdagavond kan er gedanst worden in
Bultenveld o.l.v. Nico Mol, tel. 020-
6447883.

Voor de theatergroep die een show van ladinio,
chassidische en hordanen kan geven kan
men ook bellen naar Annette of Nico.

BIJEENKOMST MET

BENNY (Z'EV) BEGIN

Knessetlid voor de Likoe

over

VREDE IN HET MIDDEN-OOSTEN

Zondag 5 september om 20.00 uur
Hilton Hotel Amsterdam.
Toegang f 5,00.

Organisatie: Centrum Informatie Documentatie
over Israël en Israël Comité Nederland.
Informatie: 070-3648662.

Gestelpt per 1 augustus 1993

REMEDIAL TEACHER

In de limpedi Kodsh vakken

voor het basisonderwijs.

Tevens beschikbaar voor Joodse lessen in algemene
zin, alsmede lessen in taalen en chazanot en
opleiding van bar-mitswah jongens.

Drs. J. Sutzbaer
Tel.: 020 - 6531669

UW BEZOEK AAN ISRAEL

UW EIGEN BAGAGE EN DE KADOOTJES VOOR
FAMILIE EN VRIENDEN EN DAN

OVERGEWICHT
VOOR UW REIS IS BEGONNEN OPONTHOUD
EN HOGE KOSTEN. DE OPLOSSING:

UNIEKE BAGAGE SERVICE

EVENTUEEL OP UW ADRES IN NEDERLAND VAN
ISRAEL, GEAHAALD EN GEBRACHT EN DIRECT
GEVALIDEN VIA EL AL, SNEL EN VOORDEELIG.
BEL VOOR INFORMATIE EN BOEKINGEN:
020 - 6530754.

AIRCARGO LUGGAGE SERVICE - SCHIPHOL AIRPORT

Deelnemers aan de discussie

nlijk

erf en geen joodse
randen mijn gevoel
erwonen niet. Dat kan
niet staar in de papie
nlic worden van

evoleuten ten opzich
pon zouden ook niet
aar op het moment
wil worden van Ijar.
n mijn bestaansfun
regeneraten toe, te
het beledt uit, maar
gestemd hebben."
r je staat er ook zelf

die ik ook voor dat
n moet je dat ook
aankomen met die
niet staar in de papie
nlic

mening van Max
n respectabel, maar
n. Ik heb er persoos-
te mee als mensen
vaderse vader lid wor-
vind het een pro-
menen moet benade-
vonden joodse vader heb-
n te tegen te zeggen
nogen worden? Ik ge-
gevoel: mensen die zich
voelen, en daar in
ven ook mee gecon-
gerden, bijvoorbeeld
n, maar die het zelf
n. Zo vellen onder
n zijn eigen geboorte

Bert Vos

Bert Vos (25) woont zes jaar in het Joods Studentenhuus in Delft. Hij maakte gedurende een jaar deel uit van het bestuur van Ijar Delft, dat nu ongeveer 17 leden heeft. Bert Vos stelde tegen de statuteringwijziging en teges zijn lidmaatschap van Ijar op naar aanleiding van het verlaten van de screenings-brief door rabbijn Benjamen Jacobs.

Sharon Polak

Sharon Polak (27) en Micha Glaser (20) maakten beiden gedurende enkele jaren deel uit van het bestuur van Ijar Amsterdam, en zijn nu gewoon lid. Ijar Amsterdam tolt rond de honderdvijftig leden. Beiden zijn niet geknakt met de statuteringwijziging. Sharon heeft zich van stemming onthouden, Micha stemde tegen. Hij stuurde een ingezonden brief naar het NWS die

Micha Glaser

27 augustus werd gepubliceerd. Chanan (25) is sinds de oprichting in 1991 bestuurslid van Ijar Utrecht, waar ongeveer dertig leden bij zijn aangesloten. Hij stonde voor de statuteringwijziging. Max Lowenstein (26) woont in Eindhoven en is medeoprichter van Ijar Mediene. Sinds een jaar maakt hij geen deel meer uit van het bestuur. Ijar Mediene telt rond

Chanan Conen

de veertig leden. Hij stonde voor de statuteringwijziging. Daniel de Vries is al geruime tijd Ijar- lid. Hij ontlied zich van stemming. Daniel de Vries is niet zijn echt naan. Hij heeft een joodse vader, en een bij het liberaal rabbinaat afgekeken moeder. Hij heeft een joodse opvoeding gehad. Volgens de nieuwe statuten zou hij geen lid van Ijar mogen

Max Lowenstein

zijn. Om familieleden niet in verlegenheid te brengen vroeg hij het NWS zijn naam in het artikel te veranderen. Om de voor- en tegenstanders van statuteringwijziging evenredig digden wij een zevende, orthodoxe levent, Ijar- lid uit, dat voor de wijziging had gestemd. Hij liet het belcas zonder afdeling afweten.

Micha: "Daarnaast heb je nog de joodse filosofie, het zionisme, de cultuur. Maar ik vraag mij trouwens af of er nou zo veel mensen zijn die zich niet het jodendom identificeren, maar niet fatalistisch jood zijn."

Bert: "Nergens blijkt uit dat het er veel zijn, wie je ook vraagt. Het lijkt dus een probleem te zijn dat niet bestaat."

Sharon: "Het probleem is dat er een gevoel is dat sterk leeft. De statuteringwijziging is op dat gevoel gebaard."

Sharon: "Al zou het maar om één Ijar- lid gaan, vanuit traditioneel orthodoxe inzichten moet dat zo veel mogelijk worden uitgesloten."

Daniel: "Maar waarom moet dat in een studentenvereniging? Waarom is op dat punt de halacha immers belangrijk?" En op andere punten niet?"

Sharon: "Omdat een heel veel mensen bij Ijar een partner ontmoeten. Mensen willen dat het jodendom voortleef op de manier zoals zij dat willen."

Daniel: "Maar waarom is het zo moeilijk iemand te vragen of hij of zij joods is? En bij een vereniging van tweehonderd mensen moet je niet halachische joden rondlopen, ten je ook nog steeds onder elkaar?"

Max: "Sorry, maar tweehonderd is een klein getal brengen licht om in de moderne niet. Als wij met tien of twaalf man zijn is het veel. Hij zegt eigenlijk teges mij. Ge maar in Amsterdam wonen."

Micha: "Maar je kunt toch ook naar Nuchtes toe, dat heeft ook een café."

Max: "Precies. Daar kunnen al die mensen maarom die niet halachische joods zijn. Die kunnen naar Nuchtes, naar Sijeches, ze kunnen naar een liberal-joodse gemeente, ze kunnen zelf een vereniging opzetten."

Bert: "Maar Ijar is geen vereniging van het Nederlandse Israelitisch Kerkgenootschap. Ijar is een zelfstandig initiatief. Ik vind het ontzettend jammer, en dat heb ik ook geschreven in de brief waarin ik mijn lidmaatschap heb opgezegd, dat Ijar steeds meer als een onderdeel van het NIK wordt gezien, juist door de leden. Het NIK zelf heeft moeit zich er niet mee, maar ik vind het heel bedenkelijk dat het lidmaatschapbeleid in feite wordt afgebouwd aan rabbijnen."

Chanan: "Iedere joodse student inschrijft zich naar een rabbinaat, hetzij naar het liberale, hetzij naar het orthodoxe."

thodoxe. Ik tal nooit degene zijn die beslissingen gaat nemen over wie joods is of niet. Dat mogen de rabbijnen uitzoeken. Het lijkt ook al zelf overal de halachische definitie doorvoeren, maar als ik die maakt niet heb, leg ik mij bij de wens van de meerderheid neer."

Sharon: "Begrijp ik het goed dat jij je stelt achter wat de orthodoxe rabbijnen beslissen?"

Chanan: "Ik heb het besloten niet dat ik absoluut niet in een bestuur van mensen zitten van een vereniging waar ook mensen van de LIG zijn aangesloten."

Daniel: "Chanan, je zegt dat je wat betreft de definitie wie joods is het rabbinaat volgt, maar Ijar is geen religieuze vereniging. Als je mand zich aangetrokken voelt tot de joodse gemeenschap, is er maar één wettelijke manier waarop je dat kan toetreden: dat is via het rabbinaat. Als dat is gebeurd, heeft hij al de rechten. Voordat het zover is, heb je te maken met mensen die toenaar afgekeken joden doen. Op deze manier ontmoet jij die mensen. Op etrische gronden zeg jij dat ze er niet bij horen, en niet welkom zijn."

Micha: "Het is een etrische mijnverval voor Ijar nu doet. Ijar stuit op die manier mensen die het niet willen. Mensen die wel in de joodse gemeenschap willen, maar niet in de joodse religieuze gemeenschap."

Chanan: "Het is nooit bij me opgekomen dat Ijar iets zou moeten doen voor mensen die geleiden hebben door de Sion."

Micha: "Die taak heeft Ijar ook niet."

Het IJersche-boat in maart 1993: één van die perfecte gelegenheden om een joodse partner te ontmoeten

Daniel: "Waarom zouden alleen halachische joden een joodse identiteit hebben? Ik kom van het jodendom, ik heb een etnis opgesproeid. Er leest altijd zo'n houding dat men niet-joden zou moeten ontmoedigen om mee te doen, maar dat is onzin."

Wat is nou het probleem? Ik heb wel gehoudt over procedures en veel schijngronden gehoord. Maar ik

de andere kant zie ik zo vaak mensen die toch eigenlijk ook joods zijn en teges wie ik het zelfs zou zeggen: 'Kom er gewoon bij. Maar dat kan niet. Het is moeilijk daarmee om te gaan. Ik stel mij in feite makkelijker voor."

Sharon: "Niet-joden zouden bij bepaalde religieuze activiteiten van Ijar uitgesloten moeten worden."

Daniel: "Dat hoeft niet. Een rabbijn kan daar een mening over hebben, maar niet-joden mogen wel naar Ijar gaan, bij een seider samenkomsten, op vrijdagavond mederen."

Bert: "De vraag is of je wilt afgezien van of het mag."

Daniel: "Ik vraag mij af of men er binnens Ijar eigenlijk wel bij stilstaat wat de statuteringwijziging betekent voor mensen zoals ik. Voor mensen in mijn positie, mensen met een joodse identiteit, betekent de confrontatie iedere keer weer een ontzettende strijd. Het gaat met je niet om dat de regels worden veranderd. Ik ben het ook eens met de regels. Maar beseften mensen wat het betekent om zo'n brief van rabbijn Jakob te krijgen?"

Micha: "Ik kan mij voorstellen hoe dat voelt. Identiteit is een moeilijk vraagstuk. Ik kan erover mederen. Maar ik heb ook mensen die niet-joodse zijn. De mensen die hier zitten, hebben een joodse

'Het is nu eenmaal niet zo dat iedereen zijn eigen geloofje kan hebben, zo werkt het jodendom niet'

Chanan: "Wat heeft het voor zin mensen bij Ijar kunnen te halen, die bij het NIK toch niet worden toegelaten? Mascien kunnen ze wel bij de LIG terecht, maar persoonlijk wil ik niet mijn vereniging onderwerpen. Aan de ene kant ben ik dat zou gebouren als je veel mensen toe zou laten die niet joods zijn."

Chanan: "Het is ook heel moeilijk."

Micha: "Voor mij ben je jood."

Chanan: "Al wil je halacha niet veranderen. Aan de ene kant ben ik orthodox, en vind ik dat je aan de orthodoxe norm moet voldoen. Aan

Foto: Chanan Lowenstein

n het jodendom

ndheid heeft zo-
nlijk. Als je ge-
n, als je vert de-
deert. Iben, je
a to naar door-
sluif niet hebt,
radot niet heb-
at zijn dan wel
religie en be-

A. VVD, Groen Links, D'66 en pvda over Midden-Oosten

Window of opportunity

Tamarla Benima en

Monique Mareveld

een beginsel-akkoord met de Palestijnen, na de oorlog in het land is nog lang niet de belangrijkste onderwerpen op de agenda. Het is niet dat daar wel is afgelopen jaar. De mensen- en economische veranderingen, die er is nog hopen op de toekomst in het overig

aan het einde van de jaren negentig, maar het is niet dat daar wel is afgelopen jaar. De mensen- en economische veranderingen, die er is nog hopen op de toekomst in het overig

aan het einde van de jaren negentig, maar het is niet dat daar wel is afgelopen jaar. De mensen- en economische veranderingen, die er is nog hopen op de toekomst in het overig

aan het einde van de jaren negentig, maar het is niet dat daar wel is afgelopen jaar. De mensen- en economische veranderingen, die er is nog hopen op de toekomst in het overig

aan het einde van de jaren negentig, maar het is niet dat daar wel is afgelopen jaar. De mensen- en economische veranderingen, die er is nog hopen op de toekomst in het overig

aan het einde van de jaren negentig, maar het is niet dat daar wel is afgelopen jaar. De mensen- en economische veranderingen, die er is nog hopen op de toekomst in het overig

aan het einde van de jaren negentig, maar het is niet dat daar wel is afgelopen jaar. De mensen- en economische veranderingen, die er is nog hopen op de toekomst in het overig

Leon Sipkes (Groen Links) en Frans Weisglas (VVD) aan de gang tafel te krijgen in hotel Des Indes in Den Haag. Onder het goedkeuren gao van tana Pavlova, vier portret op de schoorsteenmantel hing, toonden de vier heren en een dame hun verbazing over de voorgestelde concessies en bereikte resultaten, lieten hun licht schijnen over de gevaren die het vredesproces nog bedreigt, en gaven er bijlv een goed verwachtingen te koesteren. Een blik uit het raam der mogelijkheden.

danis en Lhanon. Hij heb de indruk dat de Baker-bespreking onder president Bush in zoverre efficiënter was, dat de partijen al het nodig was af te maken de koppen met elkaar te slaan. Christopher is er nu van tijd tot tijd bij betrokken. Hij was natuurlijk op het juiste moment ter plaatse om de Amerikaanse regering te staak-het-vuren te bemiddelen. Zeiken een verdere, maar ik zou willen dat de Verenigde Staten de vrede in het Midden-Oosten een hogere prioriteit geven. Concreet zou dat betekenen dat de Amerikaanse regering de booggeplaat en alom respecteerde figurat voldoende toezicht ter president Clinton permanent aan het vredesproces zou verbinden om de continuïteit te garanderen en het tempo er in te houden bij alle partijen.

Het blijft de eis voor Ad Melkert. Een hooggeplaat en aan gespecteerd figur, werd de Hoop Schaffer van Jimmy Carter, president was een van de voornaamste architecten van de Camp-David akkoorden, maar die de basis vormden voor de vredesdraden tussen Israël en Egypte. De aanwezigen op de ronde tafel in hotel Des Indes wilden de Carter-optiek niet serieus overzien. Een dame Weisglas relatief de toon van het gesprek. 'Leuk gevonden, maar aan dat spelletje doe ik niet mee. Wie zijn wij? Haage politiek en economische veranderingen, maar het is niet dat daar wel is afgelopen jaar. De mensen- en economische veranderingen, die er is nog hopen op de toekomst in het overig

aan het einde van de jaren negentig, maar het is niet dat daar wel is afgelopen jaar. De mensen- en economische veranderingen, die er is nog hopen op de toekomst in het overig

aan het einde van de jaren negentig, maar het is niet dat daar wel is afgelopen jaar. De mensen- en economische veranderingen, die er is nog hopen op de toekomst in het overig

aan het einde van de jaren negentig, maar het is niet dat daar wel is afgelopen jaar. De mensen- en economische veranderingen, die er is nog hopen op de toekomst in het overig

aan het einde van de jaren negentig, maar het is niet dat daar wel is afgelopen jaar. De mensen- en economische veranderingen, die er is nog hopen op de toekomst in het overig

Arabisch probleem oplossen als de PLO de verhuizers tweevoudig haal en maar de Westelijke Jordaanoever vertrekt. Onderlinge naderen en wettwoorden, ook in de Arabische wereld vertragen het vredesproces. Slow-motion is het laatste wat de deelnemers aan het ronde-tafelgesprek wensen. Allen zijn het er over eens dat het tempo van de vredesonderhandelingen moet worden opgevoerd. In de Janja Pavlova-aan-gaan twee van de vredesredenen over tafel. Ten eerste volen alle partijen in het Midden-Oosten de hite адам van de Islamitisch-fundamentalisten in de nek. Ten tweede is het vredesproces nog ontzettend kwetsbaar, zoals ookken blaak bijlv de oorlog tussen Israël en de door Iran gestuurde Hezbollah in Libanon.

Met name de Hoop Schaffer wijst met nadruk op het Islamitisch-fundamentalisme. 'Vredeswiller is er wel bij en aan taalpolitiek wordt er niet op de voorgrond geplaatst, maar de fundamentalistische bewegingen die voortvloeien uit de islamitische religie, dat is een probleem. Het is niet dat daar wel is afgelopen jaar. De mensen- en economische veranderingen, die er is nog hopen op de toekomst in het overig

aan het einde van de jaren negentig, maar het is niet dat daar wel is afgelopen jaar. De mensen- en economische veranderingen, die er is nog hopen op de toekomst in het overig

aan het einde van de jaren negentig, maar het is niet dat daar wel is afgelopen jaar. De mensen- en economische veranderingen, die er is nog hopen op de toekomst in het overig

aan het einde van de jaren negentig, maar het is niet dat daar wel is afgelopen jaar. De mensen- en economische veranderingen, die er is nog hopen op de toekomst in het overig

aan het einde van de jaren negentig, maar het is niet dat daar wel is afgelopen jaar. De mensen- en economische veranderingen, die er is nog hopen op de toekomst in het overig

ker rol spelen. Deze is temeer van belang omdat economisch welzijn volgens de berekeningen van de belangrijke instrumenten is om de groei van het Islamitisch-fundamentalisme te stoppen. De Hoop Schaffer is er zeker van dat er een toekomstig vredesbestaat tussen economische omstandigheden en politieke overtuigingen. 'Fundamentalisme bloeit niet name daar waar de economische en levensomstandigheden van de mensen slecht zijn. Het is daarom in het belang van alle partijen - ook van Europa, ook van de VS - om te voorkomen dat de regio door het kankekrugsel van het fundamentalisme verder zal worden aangestuat dan nu al het geval is.'

Wat in hotel Des Indes al twaalf wordt verord, wordt kennelijk ook begrepen in de Arabische wereld. Het is niet dat daar wel is afgelopen jaar. De mensen- en economische veranderingen, die er is nog hopen op de toekomst in het overig

Sinds de Golfoorlog heeft de PLO ook bekend steeds minder financiële steun kunnen krijgen van de bezette gebieden, omdat het relatief pretentios is geweest. Het zijn wel de partijen die de PLO in politieke zijn bijlv de Palestijnse-Israëlische economische samenwerking. Het is niet dat daar wel is afgelopen jaar. De mensen- en economische veranderingen, die er is nog hopen op de toekomst in het overig

aan het einde van de jaren negentig, maar het is niet dat daar wel is afgelopen jaar. De mensen- en economische veranderingen, die er is nog hopen op de toekomst in het overig

aan het einde van de jaren negentig, maar het is niet dat daar wel is afgelopen jaar. De mensen- en economische veranderingen, die er is nog hopen op de toekomst in het overig

aan het einde van de jaren negentig, maar het is niet dat daar wel is afgelopen jaar. De mensen- en economische veranderingen, die er is nog hopen op de toekomst in het overig

aan het einde van de jaren negentig, maar het is niet dat daar wel is afgelopen jaar. De mensen- en economische veranderingen, die er is nog hopen op de toekomst in het overig

aan het einde van de jaren negentig, maar het is niet dat daar wel is afgelopen jaar. De mensen- en economische veranderingen, die er is nog hopen op de toekomst in het overig

aan het einde van de jaren negentig, maar het is niet dat daar wel is afgelopen jaar. De mensen- en economische veranderingen, die er is nog hopen op de toekomst in het overig

Ours ligt op z'n plaats. Als een universiteit als zodanig bijvoorbeeld, al niet kan functioneren, is het nutteloos een uitwisseling van documenten op touw te zetten. Het is voldoende voor onderwijs, gezondheidszorg. Desondanks acht zij het juist gestoken als de Palestijnse regering de Israëlische financiële hulp aan de bezette gebieden moet teruggeven. Voorwaarde is echter dat het geld ondersteund wordt overgemaakt naar de Gazazak'ool in de Westelijke Jordaanoever, liefs via de PLO in plaats van dat het via Israël wordt overgemaakt.

Over algeen overheersende realisme ten aanzien van de toekomst van het Midden-Oosten. Browsers is ver van Den Haag en dat klinkt door in de uitspraken van de heren rond de tafel in hotel Des Indes. Hoop Schaffer, 'dat de EG door de jaren heen relatief pretentios is geweest. Het zijn wel de partijen die de PLO in politieke zijn bijlv de Palestijnse-Israëlische economische samenwerking. Het is niet dat daar wel is afgelopen jaar. De mensen- en economische veranderingen, die er is nog hopen op de toekomst in het overig

aan het einde van de jaren negentig, maar het is niet dat daar wel is afgelopen jaar. De mensen- en economische veranderingen, die er is nog hopen op de toekomst in het overig

aan het einde van de jaren negentig, maar het is niet dat daar wel is afgelopen jaar. De mensen- en economische veranderingen, die er is nog hopen op de toekomst in het overig

aan het einde van de jaren negentig, maar het is niet dat daar wel is afgelopen jaar. De mensen- en economische veranderingen, die er is nog hopen op de toekomst in het overig

aan het einde van de jaren negentig, maar het is niet dat daar wel is afgelopen jaar. De mensen- en economische veranderingen, die er is nog hopen op de toekomst in het overig

aan het einde van de jaren negentig, maar het is niet dat daar wel is afgelopen jaar. De mensen- en economische veranderingen, die er is nog hopen op de toekomst in het overig

aan het einde van de jaren negentig, maar het is niet dat daar wel is afgelopen jaar. De mensen- en economische veranderingen, die er is nog hopen op de toekomst in het overig

aan het einde van de jaren negentig, maar het is niet dat daar wel is afgelopen jaar. De mensen- en economische veranderingen, die er is nog hopen op de toekomst in het overig

Frans Weisglas: 'Ik vind het heel moeilijk van Rabin dat hij in deze omstandigheden bereid is compromissen te sluiten op belangrijke punten'

zeggig miljoen een om de projecten die de Palestijnse regering wil uitvoeren, te financieren. Het is niet dat daar wel is afgelopen jaar. De mensen- en economische veranderingen, die er is nog hopen op de toekomst in het overig

aan het einde van de jaren negentig, maar het is niet dat daar wel is afgelopen jaar. De mensen- en economische veranderingen, die er is nog hopen op de toekomst in het overig

aan het einde van de jaren negentig, maar het is niet dat daar wel is afgelopen jaar. De mensen- en economische veranderingen, die er is nog hopen op de toekomst in het overig

aan het einde van de jaren negentig, maar het is niet dat daar wel is afgelopen jaar. De mensen- en economische veranderingen, die er is nog hopen op de toekomst in het overig

aan het einde van de jaren negentig, maar het is niet dat daar wel is afgelopen jaar. De mensen- en economische veranderingen, die er is nog hopen op de toekomst in het overig

aan het einde van de jaren negentig, maar het is niet dat daar wel is afgelopen jaar. De mensen- en economische veranderingen, die er is nog hopen op de toekomst in het overig

Amerikaanse regering lijkt overonderd door Israël's

door James D. Besser uit Washington

Washington werd deze week overspoeld door een golf van optimisme. De elfde ronde van de vredesbesprekingen voor het Midden-Oosten begon met iets wat nog maar zelden is voorgekomen sinds de start van de gesprekken, bijna twee jaar geleden: oprispinge hoop.

De nieuwe gesprekken begon slechts enkele dagen na het vijfde nieuws dat Israël en de Palestijnse regering een overeenkomst te tekenen over een 'Gaza-Jericho-est-est' strategie voor het Midden-Oosten. Dinsdag gaven Israël en de Palestijnse regering functionarissen te kennen dat een document klaar is, waarin de opzet voor de onderhandelingen over zelfbestuur wordt toegelicht. De onderhandelingen, zo verklaarden zij, zou nog kunnen worden uitgesteld tot volgende week. Reden zou de beslissing van de PLO zijn om eerst een overeenkomst met Israël te bereiken over wederzijdse erkenning.

Het klinkt allemaal te mooi om waar te zijn. Maar onder de oppervlakte van de overvloedige golf van hoop rezen serieuze bedenkingen over de wijze waarop de dramatische ontwikkelingen van de afgelopen week zullen uitpakken als de onderhandelaars daadwerkelijk aan tafel gaan zitten.

Ook twijfel over de Amerikaanse rol in de vredesbesprekingen wierp een schaduw op de gebeurtenissen. De manier waarop die twijfel wordt bezwaart, is van belang. Zij zit effectief behouden op de vraag of de hoopvolle ontwikkelingen van deze week vruchten zullen afwerpen in de weken en maanden die nog komen.

Hoewel de media het hebben voorgesteld als een reeds gesloten deal, zal een succesvolle overeenkomst met Israël, onderhandeld in Jericho eerst-optie slechts de eerste stap in een lang en moeilijk onderhandelingsproces betekenen. De onderhandelingen zullen in elke fase een bewijsbaar doelwit zijn voor de protestcampagne die tegenstanders van het vredesproces, zoals Palestijnen als Israël, ongewild gaan voeren.

Ten te besprekingen dinsdag werden geopend, leken Israëlische diplomaten en Amerikaanse functionarissen zich bewaard van de grotere en verbluffende uitkomst van de vredesbesprekingen te temperen.

De intrigerende manier van de ontwikkelingen van de afgelopen week is dat de schijnbare doorbraak bijna zonder interne discussie in Washington plaatsvond. Dit ondanks het feit

heeft de doordat gegeven tijdens de geheime gesprekken, stelt Prebeger. Aanvankelijk betrouwde de Amerikaanse regering het voorstel voor zelfbestuur als een afleidingsmanoeuvre van de PLO, en vervolgens als een mogelijke indicatie van de verdeeldheid binnen de Israëlische regering, in het bijzonder van de verschillende benaderingen waaraan Rabin en zijn minister van Buitenlandse Zaken Shimon Peres voorkeur gaven.

Volgens de meeste waarnemers was dit echter een volkomen verkeerde inschatting van de beleidsmakers in Washington. In plaats van de nieuwe stap voortuit van de Israëlische en Palestijnse onderhande-

regering om het belang van deze ontwikkeling niet te onderkennen, liet den hooger we drigen de gesprekken te worden van onze eigen overtuigingen en veronderstellingen. Het aldus William "Quand, Midden-Oosten-expert bij het Brookings Instituut (een zogenaamde denktank in Washington).

Quand nam tijdens de regering-Carter deel aan de onderhandelingen in Camp-David. „De regering toonde geen enkele interesse voor het voorstel tot het moment dat duidelijk werd dat er sprake was van een reedszame ontwikkeling; toen het essentieel zoet, hielden we ons weinig keuze meer.”

Quand veronderstelt ook dat het reeds lang bestaande verzet tegen de Israëlisch-Palestijnse gesprekken zijde voortbouwde op het al niet in de regeringkringen van het Midden-Oosten te nemen. De mensen die het nu voor het teggen hebben, richten zich op de bepaling van hun beleid voor al op de visie van Rabin.

Beleidsmakers in Washington lie-

bevolking in Gaza en Jericho na de overeenkomst, haat levensomstandigheden niet zien verbeterd, dan zal het plan op niets uitlopen. De vraag is alleen of Washington voldoende wil optuigen om de overeenkomst te werkbaar plan te komen. En dat is wat je noemt een sleutelrol.

Het Midden-Oostenexpert van de Amerikaanse regering zal tevens belangrijk wezen blijven door er zorg voor te dragen dat de andere 'sporen' van het vredesproces niet in de knel komen in de haast om tot een overeenkomst voor Palestijnen te komen. Dat geldt met name voor de onderhandelingen met Syrië, waarin tot op heden de meeste mogelijkheden voor een overeenkomst aanwezig lijken te zijn.

Beleidsmakers in Washington stellen vooral alles in het werk om te voorkomen dat de Palestijnse president Hafez al-Assad, die toch al geen fan is van Arafat, - niet wordt afgeschrikt door de plotselinge toewending tussen Israël en de PLO. Dat was volgens bronnen in

De leiders van de Israëlische onderhandelaars, Elyakim Rubinstein (r.), dringde op te stappen omdat hij niet in de plannen voor een akkoord met de PLO was gekend. Rechts: premier Rabin.

ken totaal overonderd te zijn door de snelle ontwikkelingen van de afgelopen week. Gevoelens van oververandering die er waarschijnlijk zal optreden in hun rol in het voortzetten Gaza-en-Jericho-est een voldoende feit wordt.

„Alle partijen erkennen dat Amerika nog steeds een belangrijke rol speelt”, zegt Jess Hordes, directeur van de Washington afdeling van de Anti-Defamation League. „Wat de gebeurtenissen van de afgelopen week hebben laten zien, is dat de partijen ook zelf het initiatief kunnen nemen. Het is mogelijk dat dit erop zal leiden dat de regering haar positie gaat heroverwegen.”

Kleine lettertjes

Maar de meeste goede activiteiten zijn het erover eens: Washington heeft nog steeds een rol van betekenis in de periode dat Israël en de Palestijnen hun klachtelijke overeenkomst tot in de kleine lettertjes uitvoeren. Minister van Buitenlandse Zaken Warren Christopher refereert de afgelopen dagen aan één aspect van de rol tot hij aangaf dat Amerika bereid is garant te staan voor een deel van de kosten die moeten worden gemaakt om het Gaza-Jericho-plan levensvatbaar te maken.

„Arafat zal financiële tegemoetkoming moeten ontvangen om het dagelijkse leven van zijn volk te verbeteren”, zegt James Zogby, de uitvoerend directeur van het Arabisch-Amerikaans Instituut. „Als de

Washington een van de voornaamste zorgen van het Israëlische onderhandelingsproces bij aanvang van de elfde ronde van de gesprekken afgeleidt.

Het feit dat Israël en de PLO op het punt staan elkaar wederzijds te erkennen, een mededeling daarover werd op zeer korte termijn verspreid - geeft ook aanleiding tot nieuwe vragen. Bijvoorbeeld: wanneer de Amerikaanse regering weer rechtstreeks in gesprek zal treden met de PLO. De Amerikaanse Palestijnse dienaar werd in 1990 gestuurd naar een terreuraanval tegen Jericho. De afgelopen maanden te de druk echter steeds meer toegesloten om dialoog te hervatten.

Pro-Israëlische activisten dringen er bij de Amerikaanse regering op aan het voortzetten van de samenwerking bij het vaststellen van de wijze waarop de contacten met Arafat's organisatie plaats kunnen vinden. „Er zal vermoedelijk sterke druk worden uitgeoefend op Washington om de dialoog te hervatten”, zegt Seymour Hersh, de president van de Amerikaanse Zaken Organisatie. Toch verwacht hij niet dat Clinton volgende week met Arafat zal kunnen voor een deel van de kosten van Israël hierin het voortwonen nemen; dat is politiek gezien wel minder riskant. En in het licht van de voortzetten van dit proces is het ook veel zinniger, Washington zal de uitvoering voorschijde betrachten om niet in de welen te rijden van de Israëlische en Palestijnse onderhandelaars.”

Bij zijn bezoek aan Oost-Jeruzalem begin augustus schudde de Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken, Warren Christopher, PLO-woordvoester Hanan Ashrawi de hand.

Ed van Niele Kunstbandel Lijstenmakerij

Voor al uw inlijstingen, waaronder:
 ★ Borduurwerk, Grafiek, Schilderijen, enz.
 ★ Facet geslepen spiegels
 ★ Schilderij ophangsystemen
 maandag gesloten/donderdag koopavond

Oude Karselaan 4 1182 CR Amstelveen Tel. 020-6437757

't Vloerenhuis

sedert 1908 specialist in
PARKET VLOEREN

- Traditioneel Parket
- Geluids isolerende vloeren
- Renovatie van oude vloeren
- Alle onderhouden producten
- Verhuur en verkoop van boenmachines

Willersparkweg 70-72 Amsterdam 020-6626521

Spakowsli

FOTOGRAFIE

Probeer eens
 wat anders ...

Exclusieve portret-
 en bruiloftsfotografie
SZPAKOWSKI
FOTOGRAFIE

Lid BFN

Aalsmeerweg 79, Amsterdam
 telefoon 020-6141.705.

t/m 30 sept. '93 10% introductiekorting!

PROFESIONELE TEXTIELREINIGING

- Dry cleaning
- Modelpersen en plassen
- Repari- en slijdend 100% waterafstotend
- Suede- en lederreiniging en/of reparatie
- Kledingreparatie en orochbare storage
- Reiniging van donskledobden en/of bijullen
- Reiniging van synthetische en wollen dekbedden

HAAL EN BEZORGDIENST

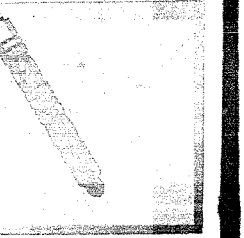
- Bedrijven, kantoren en horeca
- Gordijnen, vitrage, lamellen
- evt. erafhalen en ophangen
- Tafel-, vloerkleed en kleding*
- Verpakk- en/of verzorgingshuis
- Stomerij-depots, kleedruimte
- Particulieren
- Gordijnen, vitrage, vloerkleed

- DESGEWENST IN

- 1 DAG KLAAR -
- *Haal en bezorgservice van Meding alleen in grotere aantallen

BOS EN LOMMERWEG 203-205 020 - 686 05 50
 BILDERDIJKSTRAAT 190 020 - 616 94 62

Achter de mezoëza

Ons gelij

Hoe vertel ik het mijle volk? Dat zal over-
 peizing van premier Rabin zijn geweest bij de
 peizing van de facto over te gaan tot
 vestiging van een Palestijnse bestuurscom-
 Jericho.

Dat de bestuursautonomie en de
 daarmee gepaard gaande Israelische
 terugtrekking voor Israel (en voor
 de Palestijnen) een goede zaak is,
 zal zeer wel uit te leggen. Commu-
 nicatie en politiek is dat niet zo
 moeilijk. Maar erkenning van de
 PLO?

Jerusalem is het Israelische volk
 door politici van links en rechts en
 vrijwel alle Israelische massamedia
 gehersenspoeld dat er nóg met deze
 moordenaarsbende zou worden
 gesproken of onderhandeld. Shamir
 vergeleek Arafat met Hitler, terwijl
 Golda, Rabin en Peres elkaar ach-
 trachten te overtreffen in het on-
 dubbelzinnig afwijzen van de PLO
 als wettige vertegenwoordiger van
 het Palestijnse volk en het vinden
 van negatieve kwalificaties. Het is
 curieus om in dit verband te moeten
 opmerken dat de door links zo ver-
 gunde Nabeijnijezenaar voor ver-
 vrede, Menachem Begin, zich in
 het meest genuëteerde Palestijnse
 PLO placht uit te laten. Als hem
 door journalisten werd gevraagd of
 hij ooit met de PLO zou praten als
 deze organisatie Israel zou erken-
 nen en zou afzitten van het land-
 de streekt zijn antwoord: „Mijn
 vriend, u stelt mij een hypothetische
 vraag, want dan zou de PLO de

EEN WONINGINRICHTER

die niet alleen over lage prijzen praat maar de nadruk legt op:

- VAKMANSCHAP
- GOEDE VOORLICHTING
- ECHTE GARANTIE
- PRIMA NAZORG

Bij Post betaalt u alleen de stof!

Tapijt : leggen gratis
 Gordijnen : maken gratis

ROBERT POST

WONINGINRICHTING

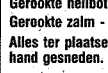
Bankrashof 27 - 1183 NR Amstelveen - Telefoon 020-6471403
 Herenhof 131-133 - 2402 DK Alphen a/d Rijn - Tel. 01720-39474

Choepa, bar- of batmitswa?

Fotograaf Ed van Wersch maakt er
 een bijzonder vakkundige reportage van!

Tel. 020-6715700

Churchill-laan 181, Amsterdam.

Geroekte heilbot - verse zalm
Geroekte zalm - zoetwatervis
 Alles ter plaatse met de
 hand gesneden.

Elke dag
 verse aanvoer.

AMSTERDAM MAASSTRAAT 27
TELEFOON 020 - 6641072

Brauwte

Wat een geluk dat het afgelopen weekend
 Brian, een van mijn vriend Donald Spakowski
 met zijn bediende Celen en het huis in Jeri-
 treden. Zo is deze week in de rechtshof-
 bios van het Amstel Hotel komen ver-
 met een zinsche begrippen. Zijn en vervolg-
 kwam dan de „doortrek“ in de Middeleeuwen
 perken, het minste dat hij heeft ondernomen, en
 Anfin' „elkaar hebben gevonden“. Wat Rabin
 een meerderheid in de Knesset. Zijn perfor-
 bereikt, mag Jasser met zijn jeugdigheid Israël
 Jericho gaan wonen, of in Gaza. Zijn
 allent, in het kader van wat men als de
 Gaza first, plus“ pleegt te omschrijven. Want
 het zit toch Rabin het heel vreemde uit-
 creaties-generaal van zijn socialistische partij
 met een plandier (de Knesset). Zijn perfor-
 nekler, dat Rabin nu terecht denkt dat de
 stek gaat zetten naar het vermoeden PLO
 in het hartje van Jeri- „elkaar“ waar hij al zo-
 jaren naar streeft.

Een zinnige beloning voor pakweg het hal-
 bed tijdens de Olympische Spelen, waar elf
 sche afbreken leuning verspreid zal zijn
 vele vliegsluipen, voor de moord op de
 slachting van Rabin die de moord van de
 Jasser-krigers bezet flugbevoor op het plave-
 kapotgemaakt werden, voor de tragische sla-
 patti waarna ooit het verongelukte uit-
 Eggel-personeel in hun doortreffende autobus
 die slachting van Rabin die de moord van de
 met wandelen waarna Arafat in dienst PLO
 had hebben gelukt in te lang om op die
 effect op te sommen. Rabin en de zijnen zijn
 dat wij er nu maar plakbord over moeten lijnen
 en dat kam best wat meerzorg zal zich nog
 een relatie over hebben uit die heilige Gif-
 leg waarna Arafat bezet flugbevoor op het plave-
 kapotgemaakt werden, voor de tragische sla-
 patti waarna ooit het verongelukte uit-
 Eggel-personeel in hun doortreffende autobus
 die slachting van Rabin die de moord van de

Goed datvoor wordt Jasser nu beloon-
 Meert Golda later met een geregt, yede slach-
 met te vinden. Met die vierden heeft je geen
 te slachten. Later wil Jasser Rabin nog
 hij wat die heeft zijn partner in 2½ jongste
 „met het best kunnen vinden, dat het heel
 goede Jasser, amerklijk nog kosten dan de
 het saldo van de gekende handreiking die
 zijn vrouw en in Amerika op te licht, een
 waarmee hij toen zijn premiership verpeld,
 bij de vriendschaps betrekkingen van zijn eigen
 genomen die zich door de jongste ontwikkeling
 gedroegen zijn.

Het had ste verhoedende dat de Jersuimische
 misjuna, de politie dat, begin deze week heuse

Voor de beste informatie over de allerbeste nachtrij

DE WATERSCHIEDEN
Specialist

Centuurbaan 219, Amsterdam tel. 020-6719940
 Kinkerstraat 3, Amsterdam tel. 020-6834253

pasvord

IDENTITEIT

Door de statutenverandering in halachische richting die hier de (arabische) joodse studentenvereniging in Nederland, heeft doorgevoerd is sprake van 'Wie is een jood'-vraag nu ook (weer) hier. Niet alleen in Israël, in de Verenigde Staten, in het GOS en in Ethiopië wordt de kwestie wie zijn wij ook rekelend tot joodse volk de gemeenschap van joden. Ook hier leeft de vraag waar de grens moet worden getrokken, waarom en door wie.

Tenach schijft voor aan welke ge- en verboden een jood zich heeft te houden. Tensel vertelt van de zegen die de jood en de jidda die de mitwat doet van de

nww Commentaar

vloek die op de jood rust die ze na- taal. De Talmud definieert wie jood is. Daarom is de beslissing wie het jodendom toe is later, voor de rabijnen tegenwoordig de onoplosbare en de meest essentiële van de halachische definitie geeft hem een houvast bij een beslissing die het verschil scheidt tussen zegen en vloek. Van de rabijnen kan op dit punt daarom weinig verandering komen.

Maar daarmee is het probleem niet opgelost. Telt men alleen een joodse identiteit zonder halachische joods te zijn. Verschillen niet-orthodoxe factoren dragen daartoe bij. De Sjica - jidda heeft ook niet-halachische joden, maar moet worden worden en werden, Israël - dat het wonder taal zijn van de overleving van het joodse volk. En niet in de laatste plaats de daadwerkelijke zwaardigheid (oudere) en geïnternationaliseerd antie- semitisme, de wereld - jidda, de schoonheid, de wijsheid en de warmte van het joodse volk. Zonder een negatieve blikzand.

Wie op de - en meer gronden bij het joodse volk wil horen, wordt gevraagd een vrij religieus levens te gaan leiden en dan ook wel leiding achter te staan. Er zijn nog redenen die te stellen. Maar, het toelaten ook te zijn in de sterk psecuterende wereld - om 'echt' joods te kunnen zijn, en de authenticiteit van het eigen zelf ondergeschikt moet maken. Terwijl men zich al joods voelt en zichzelf goed wil aanvoelen. Het is een wereldwijde antisemitische probleem. Het zou hier pastend hebben als het zich reikenschap had gegeven van de problematiek en als toekomstige jongere leiders naar een (volgrijp) oplossing handelen gezocht.

Nederland reageert verdeeld op Gaza-Jericho-akkoord

door Miriam Visser

Links is opgetogen, rechts geschoot. De een spreekt van een historisch moment, de ander van een roekeloze concessie. In joods Nederland is het bericht van het Israëlische akkoord met Palestijns zelfbestuur in de Gazastrook en Jericho - net als in Israël - heel verscheidend ontvangen.

"Ziek. Ik ben nog nooit zo ziek geweest van een beslissing in Israël als nu," zegt Jitsjak Moëd van de Bond van Quakeren Nederland. Nederlandse Zionisten, anderzijds, al tiere persoon. "Op lazing merkt dat deze beslissing catastrofen zal oproepen hebben. Waarom? Ararat komt op vijfendertig kilometer van Jeruzalem te zitten, en wie glooft er dat hij aan Jericho genoeg heeft. Bovendien wordt het nu alleen maar moeilijker om de Palestijns terreur te bestrijden. De geloofwaardigheid van Rabin is niet zijn jongste beslissing tot het nulpunt gedaald. Alrijd heeft hij gezegd dat Israël de PLO niet zal erkennen en er niet mee zal onderhandelen. Al die beloften heeft hij naast zich neerzette!"

Overigens denkt Jitsjak Moëd dat verde in het Midden-Oosten sowieso niet mogelijk is als die niet op een politiek-militair evenwicht is gebaseerd. "Als Rabin het heeft over Israël, is alles op een presenteerbladzijde aan Ararat aanbieden. Wat Israël eeuwig terug krijgt is zier, zier dubius. Maar ik hoop van harte, uit dit despat van mijn hart, dat het nog een lange reis is."

"Eindelijk," vernimt daarentegen Imma Hirsch, secretaris van Poule Zion, de politieke organisatie van socialistische zionisten. "Ik hoop dat het voldoende is en dat het niet te laat komt, maar zo'n overeenkomst is een heel belangrijk moment. Het is de Palestijnen het kleine beetje verzoeken om te stoppen te doen in de gebieden, waarin met waardigheid zullen dragen. Er zijn nog een heel probleem - dit zand kolonien op de Westelijke Jordaanoord en de Jordaanoord - de joden in de Gaza - maar ik hoop dat deze overeenkomst uiteindelijk de joden en de Palestijnen zal helpen."

Salomon L. Vaz Dias van Likood, de joodse partij van de Knesset voor Rabin's pogingen om "Jona wat kon" vrede te krijgen, "Ingruipende beslissingen mogen niet worden genomen als er maar zo'n kleine meerderheid achter staat. Rabin heeft daarvoor geen mandaat," aldus Vaz Dias.

Hij vindt dat de Israëlische regering de PLO ook niet mag erkennen omdat het is een jumbo! "Het is een failliete boedel. Ze hoort de krant te maar op te slaan om te zien dat er geen semitisme is tussen de PLO. En met een organisatie die zo verdedigd is, kun je niet praten. Bovendien stond Ararat nog maar een aantal maanden geleden te liden bij de Trakker in de Seder-Hoesein. Van zo'n man, die niet een zijn Congres bij elkaar kan krijgen om het manifest te veranderen, kun je niet op aan."

Ploey Netel, voorzitter van de Federatie Nederlandse Zionisten is enerzijds voorzichtig op de joden maar twijfelt aan de andere kant sterk aan het militaire aspect van de PLO. "En dan is er nog de Arabische retoriek waarvan zij weer hoe zo de meest interpreteren. Arabiers zeggen wel, maar ze zeggen: 'Een jood is een raaf'."

Ploey Netel zegt niet over te lopen van vertrouwen in personen als Jasser Ararat en Hannan Ashkewi. "Daarom komt tenslotte toch uit de Hoesein-club, en die waren niet echt vriendelijk" en benadrukt daarom de situatie met "geen voorzichtigheid" doch met vertrouwen.

De E.A.M. Speijer, voorzitter van de Choret, is geschokt. "Ik ben een beetje gek, maar ik wil wel met mensen - voor zover dat als jood en als

aan soort verde te willen. En vooral over voor een soort vrede te plekke mogelijk is. "In het Nabije Oosten is de veiligheid de enige manier voor vrede - de vrede door af-

zoning niet mogelijk is - maar ik vind dit volbreikt onbegrijpelijk. Ik zie hier alleen maar elende van komen. Ik denk dat er geen enkele Palestijn is die gezongen neemt met de Gaza- en Jericho binnenland van de joden. Weinig verwonderlijk, want als ik mezelf voorstel als Palestijn en ik de joden zou hebben zien komen en bezien, dan zou ik ook geen gezongen nemen met allen de Gaza en Jericho."

Volgens Speijer is de situatie na-

Max Kleerekooper, voorzitter van Arza (liberaal zionisten), is erg verheugd ("Dat is mijn persoonlijke mening, als voorzitter van Arza moet ik mij genuanceerder uitdrukken.") Volgens hem bedrijft Rabin uiteindelijk "een trage Real-politiek". Overigens wijst hij erop dat de internationalistische Arza beweging altijd al een Israël binnen de groene lijnen (grens van vroege 1967) heeft voorgestaan.

Hij heeft verheugd en zeer blij is. "Candice Crois, voorzitter van de Nederlandse Vrienden van Vrede Nu, met de jongste ontwikkelingen in Israël, is het nu niet het geval, was ik ontzettend blij. Gaat na eindiglijk geburen was het jereit- lang was vrede geboden." Er is natuurlijk veel opties, maar we hopen dat de joden zich op democratische wijze zullen stellen, en dat van de burgeroorlog waarmee de

Nedersaats betuggen tijdens de Gelfoortier hun solidair met Israël in januari 1991 in de Amsterdamse Apoloth. Onder andere de voorzitter van de PLO, Jasser Ararat, is aanwezig.

genoege onoplosbaar. "Ik ben al dood en ik heb wel gezien en geleerd. Onder andere dat een binationalistische staat - behalve in Zuid-Afrika - nergens goed gaat. En al helemaal niet in het Midden-Oosten. De enige oplossing is - hoe naar ik het ook vind - een volbreikt afschiding van de twee volken. Daarom ben ik voor het overbrengen van de Palestijnen en Arabieren naar een ander gebied, natuurlijk met financiële hulp en steun van de joden.

Rood Syhrands van Vrouwen in het Zwart is opgetogen. "Zeer blij, meldt zij. Het is nog maar

Jitsjak Moëd: 'De geloofwaardigheid van Rabin is met zijn jongste beslissing tot het nulpunt gedaald'

Bovendien zijn Juida en Samaria historisch gezien joods gebied. Dat moge nu niet rommel vullen."

"Ik vraag - ik zeg niet dat ik bang ben want ik ben nooit meer bang geweest - maar ik vraag om de mogelijkheden nu het Israëlische kabinet dit heeft goedgekeurd. Het is een heel groot probleem van rechts-extremistische groeperingen van zich horen te laten in Israël en Hamas."

Awraham Soetendijk, rabbijn van de Liberale Joodse Gemeenschap Den Haag, sprekt langzaam en heel zachtaf. "Ik ben heel verheugd het bericht te hebben dat er een nieuw plan is. Er moet een corridor komen die Jericho met de Gaza verbindt, wat levensgevaarlijk is. Het is een probleem dat de Palestijnen hiermee gezongen nemen. Ik begrijp niet dat men aan Rabin die toekent niet doen is, vrijwillig de toekomst van Israël in de waagschal gooien. Ik geloof dat ik een groot bloedbad voorzie..."

(Volg op pagina 6)

Berbers van Perez
Dat zijn pas Berbers

	200 x 150 cm	345,-
200 x 150 cm	450,-	
200 x 200 cm	570,-	
300 x 200 cm	690,-	
300 x 250 cm	820,-	
350 x 250 cm	950,-	
400 x 300 cm	1130,-	

Kom kijken en te voor op de welkwaliteit en prijs. Perez Import en Export.

Merklo. Dus beter en voordeliger kun je niet

Amsterdam, Klinkhove,
Postbus 121,
020-440209.
Hengelo (GS),
Klinkhove,
Postbus 27,
074-414750.

Groenlo, Klinkhove,
Postbus 121,
053-440209.
Tilburg, Klinkhove,
Postbus 121,
013-420004.

Breda, Klinkhove,
Postbus 121,
030-317771.

„Als ik terugdenk aan mijn gioer, dan denk ik aan het hoogtepunt in mijn leven. Het laat zich moeilijk met iets anders vergelijken. Een bevalling kun je vergelijken met die van je buurvrouw. Maar dit? Het is zo iets individueels. Het moment dat ik het mikwe in ging, maakte ik deel uit van het joodse volk. Mijn gioer maakte mij niet tot een nieuw mens, maar ik begon wel een nieuw leven. Ik voelde die dag een heel diepe ontroering en vreugde. Misschien is die vreugde wel te vergelijken met het krijgen van een kind.”

„Het speelt zich ook af op een spiritueel niveau, dat waarschijnlijk alleen in een religieuze context is te begrijpen. Het is een duidelijke statuswijziging. Het is een joods idee dat alle zielen voor de wetgeving op de berg Sinai aanwezig waren. Voor mijn gevoel was ik daar aanwezig. Alleen moest ik wat in orde maken. Vanaf het moment van de gioer word je volledig in de gemeenschap geaccepteerd. Je kunt een choepa krijgen en je krijgt joodse kinderen. Ik vond het hele proces ook niet moeilijk. Mensen zeggen wel eens tegen mij: 'Wat zwaar, hè? Wat zul jij hard hebben moeten leren?' Dan denk ik; mens, het was heerlijk. Ik vond het prachtig en dat vind ik nog steeds. Ik ben mij er wel van bewust dat mijn weg naar het jodendom een andere is. Maar een Amerikaanse jood die in Nederland komt wonen, heeft ook een andere achtergrond dan de Nederlandse joden. Ik ervaar het als een verrijking.”

„Er was en is helemaal niets joods aan het gezin waarin ik ben opgegroeid. Ik kom uit een echt Amsterdamse gezin. Mijn ouders hebben beiden een academische achtergrond. Mijn moeder is onderwijzeres en mijn vader is bedrijfs-econoom. Zij zijn van hake uit Nederlanders herkomst. Mijn twee zusjes en ik hebben een christelijke, maar geen streng-christelijke opvoeding gehad. Mijn ouders hebben

Aviva Pels

Alles meegenomen

door Loeki Abram

Aviva Pels (33) werkt bij Jad Achat. Daarnaast is zij vrijwilligster bij Amnesty International en secretaris van de

Waarop zij zei: 'Maar toch wel een beetje.' Ze horen in haar joodse leefwereld en ik denk dat kinderen geneigd zijn de dingen te harmoniseren. Ik heb het mijn kinderen nog niet uitgelegd. Er komt een moment waarop ze er maar zullen vragen. Ik vind het wel te leuk om het dan te vertellen in plaats van nu met zo'n ingewikkeld verhaal te komen.”

„Natuurlijk is de kernvraag: waarom? Ik weet het echt niet. Het is een mysterie. Ik heb niet het gevoel dat ik in een verkeerd nest ben geboren. Ik vind ook niet dat ik verkeerde ouders heb. Integendeel, het zijn fantastische mensen, die mij ook in staat hebben gesteld dit proces door te maken. Jodendom is gewoon mijn grote liefde. Dat is de metafoor die ik gebruik. Waarom word je juist verliefd op die ene man of die ene vrouw? Ik weet het niet. Het is een bepaalde uitstraling. Het was echt een drive. Ik moest dat doen.”

„Blijkbaar ben ik niet zionistisch genoeg, anders ging ik wel in Israël wonen. Als ik er heen zou gaan, is het omdat ik dan dichterbij de joodse bronnen zou staan. Ik heb niet het idee dat ik mee moeten helpen met de opbouw van een staat. Daar komt bij dat ik mij thuis voel in een links-religieuze milieu. Die groep is in Israël zo klein. Tussen nationalistinnen zou ik mij vreselijk voelen en ik ben ook absoluut geen aanhanger van het nederzettingenbeleid.”

„Ik vind het in Israël heerlijk in een vroem gezin sjabbas te vieren, maar in mijn achterhoofd heb ik constant Gaza. Mensen werken keihard om het hoofd boven water te houden en leiden een mooi joods leven. Het zijn verstandige mensen, die worden opgeslokt door de dagelijkse problemen. Natuurlijk verdienen wij in een luxe-positie om daarover te oordelen. Waarschijnlijk liggen wij ook niet wakker van hetgeen er precies in Luttelkeest gebeurt.”

waarheen gezet zal zij de waarheid in pacht hebben."

"Rond mijn zestiende werd ik mij ervan bewust dat ik iets met het jodendom wilde doen. Ik heb in die tijd dagboeken bijgehouden, vandaar dat ik dat weet. Ik weet niet waar het nu precies vandaan is gekomen. Het is voor mij in ieder geval nooit een keuze uit verschillende opties geweest. Er is ook nooit een conclusie geweest. Het was een innerlijke drive. Ik kan wel een heleboel redenen opnoemen, maar dat zijn rationalisaties achteraf. Kijk, je kunt een mooi boek over de joodse geschiedenis lezen en zeggen: 'Wat moreel hoogstaand allemaal. Wat hebben joodse geleerden veel belangrijke dingen doorgegeven.' Maar dat wist ik nog helemaal niet. Ik wist destijds niet eens dat je joods kon worden."

"Ik was op mijn vijftiende het huis uit gegaan en in een progressieve leefgemeenschap gaan wonen. Het waren de jaren zeventig. De tijd van de grote demonstraties tegen de kernwapen en de tijd van het feminisme. Ik heb het daar geweldig gehad. Tot op de dag van vandaag heb ik daar vriendschappen aan overgehouden. Ik had alleen het gevoel dat het niet mijn uiteindelijke levenswijze was. Op een gegeven moment ben ik van school gegaan en door Europa en Marokko gaan zwerven op zoek naar resten van joods leven."

"In de baai van Tanger ben ik bijna verdronken. Ik zwom te ver en haalde het niet. Op het punt dat ik echt niet meer kon, was een zandbank. Ik had het gevoel dat het een wonder was. Het was gewoon stom. Ik had mijzelf schromelijk overschat, maar het is wel het moment geweest waarop ik mij realiseerde wat de waarde van het leven is. Je ziet bij meer mensen zo'n verandering hun leven veranderen. Het was een soort keerpunt. Daarvoor was ik een puber, die rondzwierf en uit moest zoeken wat zij eigenlijk in het leven wilde. Toen ik op het nippertje werd gered dacht ik: nu wordt het zaak dat ik de dingen op een rijtje zet. Ik besloot naar Israël te gaan."

...groep... vrouwenorganisaties in Nederland. Pels studeerde semitische talen en wil promoveren. Zij is gehuwd en moeder van twee dochters en een zoon. Een gesprek over haar grote liefde en uitkomen.

"In Israël ben ik in een kibboets terechtgekomen. De kibboets vertoede de laatste spasmen van het socialistische ideaal. Wat telde was wie een auto mocht kopen en wie er dat jaar naar Europa mocht. Ik weet nog dat ik geschokt was dat er met Pesach brood in de eetzaal stond. Ik vond daar in ieder geval niet wat ik zocht. Vervolgens ben ik als au pair bij een orthodox gezin gaan werken. Toen ik dat had gedaan, was mijn enige gedachte: ik wil joods worden. Het was mijn enige bagage op de terugweg. Ik wilde in Nederland een goier. Ook in die tijd hoorde je al over probleemgevallen die in Israël gloier hadden gedaan. Maar er was nog iets anders. Ik dacht: ik ben Nederlandse en ik wil in mijn eigen land joods worden."

"Ik ben in Haarlem gaan wonen en kreeg een baan in de joodse gezondheidszorg. Ik ben Hebreeuws gaan leren en ik ben naar school gegaan. Ik kan niet anders zeggen dan dat ik bijzonder aardig en vriendelijk tegemoet ben getreden. Het klikt misschien heel zoetig, maar het is echt zo. Iedereen wist dat ik niet joods was en dat ik bij het Ipor een procedure had lopen. Daar deed ik ook niet schinnig over. Men wil wel altijd weten of je soms een joodse vriend hebt. Het is de klassieke vraag. Dat was bij mij niet het geval. In totaal heeft het zes jaar geduurd. Het gaat stierp voor stapje. Ik vond het niet erg dat het langzaam ging. Als mensen met een bepaald doel uitkomen, zie je vaak dat het ze te langzaam gaat. Voor mij gold dat niet, want ik vond het zo'n belangrijk reis. Ik ben ook nooit gaan twifelen."

"Ik vergelijk het uitkomen wel eens met een reis die je diep in je binnenste maakt. In Nederland en in Europa zijn joden een zwaar vervolgde groep met een recent geweldadige geschiedenis. Als je daar bij wilt horen, moet je goed onderzoeken wat je motieven zijn. Het

kan ook een neurotische component hebben. Ik heb mij goed afgevraagd of ik bij mij speelde, want dat vind ik een slechte beweegreden. Iets uit schuldgevoel doen, is altijd slecht. Tegenover de mensen kun je ontzettend veel rachmones hebben, maar met joods worden doe je hen echt geen plezier. Maar dat was het niet. Ik deed het voor mijzelf."

"Voor mij was de religieuze motivatie heel sterk. Ik geloof in Kodesj Borchoe. Ik geloof in een moeilijk te begrijpen leiding die wij geeft aan het joodse volk. Natuurlijk zijn er vele manieren waarop je God kunt dienen, maar ik wilde deze manier. Het is zo moeilijk uit te leggen zonder er een of ander zwerfing getuigenischig verhaal van te maken. Zo van: ik geloof in God en ik wil God dienen. Dat klinkt toch 'walgelijk'. Het is niet een slechte versie van een EO-gesprek met Henk Binnendijk."

"Het is veel moeilijker om daar niet zo ver te spreken. Het is veel moeilijker te laten zien dat ik een joods leven leid en de miswot op mij neem. Dat is wel essentieel. Ik kan mij niet de 'fusie' permitteren en zeggen: 'Kom maar langs met het etnisch voljoods zaken, dan zal ik eens kijken wat ik ervan afpak.' Dat was wel mogelijk geweest als ik niet-joods was gebleven en deel had genomen aan de joodse cultuur. Ik kan joodse boeken lezen, Hebreeuws leren, naar Jiddische muziek luisteren en ik kan naar school en Betty's koffiestop gaan. Niemand vraagt aan de ingang of je joods bent. Ik kan als niet-jood alles doen op cultureel gebied. Ik realiseerde mij dat ik die keuze had, maar ik vond dat niet bevredigend genoeg."

"Ik wilde het echt op mij nemen. Ik was gewoon niet thuis. Ik moest naar huis toe. Maar ik wilde ook het beste van twee werelden. Ik wilde

mijzelf blijven met mijn eigen voorkeuren. Ik sympathiseerde met het feminisme en ik was links georiënteerd. Dat heb ik meegenomen en bewaard. Ik heb ook nooit mijn scheiding willen maken tussen mijn leven voordat ik joods was en nadat ik joods was geworden. Ik heb alles meegenomen. Ik heb niets achter mij verbrand."

"Misschien had het er ook mee te maken dat ik nog zo jong was. Eigenlijk was ik heel onzeker. Ik stond alleen in het leven. Ik woonde alleen en ik moest mijn brood verdienen. Veel dingen waren moeilijk, maar dit was iets dat ik zeker wist. Ik ondervond natuurlijk wel eens tegenslagen, maar eigenlijk niet veel. Officieel krijgt iedereen een paar afwijzingen, maar dat derdeerde mij niet. Het hoorde erbij. Was ik afgewezen, dan was ik afgewezen. Ik was er van overtuigd dat ik het zou afmaken."

"Ik zal negentien zijn geweest toen ik mijn ouders heb verteld dat ik joods wilde worden. Het moest ook, want ik wilde geen treife meer eten. Ik vond ook dat zij moesten weten welke kant ik op ging. Zij waren zoveel eigenzinnigheid van mij gewend, dat dit eigenlijk peanuts was. Zij hebben mij altijd gesteund, zonder hun eigen achtergrond los te laten. Mijn vader helpt mee met het opbouwen van de soeka en mijn moeder helpt met de Pesach-schoonmaak. Het zijn verschillende werelden waar ik ook geen harmonie in probeer te brengen. Zijn gaan niet bij mijn jom tov vieren en ik ga niet bij hun aan het kerst diner zitten, om maar eens een cliché-voorbeeld te geven."

"Het zijn ook echt de grootouders van onze kinderen. Zij hebben joodse en niet-joodse kleinkinderen. Mijn oudste dochter van zeven vroeg een paar jaar geleden toen we het over joods en niet-joods hadden: 'Opa en oma zijn toch wel joods?' Ik antwoordde dat dat niet zo was.

...gevoel... door, wat er op de Westelijke Jordaandoever is en in de Gazastrook gebeurt. Het is maar een klein groepje dat zich druk maakt over wat er buiten het joodse kringetje gebeurt."

"Ik werk als vrijwilligster bij de Amstelvense Amnesty-groep. Wij 'adopter' voornamelijk gevangenen in Zuid-Oost Azië. In Nederland hebben wij zo'n vrijheid. Ik wil mijn kinderen ook opvoeden met het besef hoe belangrijk mensenrechten zijn. In joodse kring is er af en toe stevige kritiek op Amnesty International. Israël is onze achilleshiel. Het doet ook mij pijn als ik rapporten over een schending van de mensenrechten in Israël lees. God zij dank zijn er groepen als Betselem die zich inzetten voor de mensenrechten bezighoudende. Dat is heel belangrijk. Het pleit voor Israël dat zo'n organisatie bestaat. Er zullen fouten worden gemaakt, maar Amnesty is er niet op uit om Israël in de hoek te driven."

"Ik werk zeven jaar bij Jad Achat. Ik geef lezingen, voorlichting en informatie over voornamelijk de religieuze aspecten van het jodendom. We zijn er voor niet-joden en joden die iets over het jodendom willen weten. Ik vertip mensen ook naar andere instellingen, indien wij ze niet verder kunnen helpen. In dat opzicht fungeren we ook een beetje als een joodse VVV. Sinds een jaar geef ik een cursus aan leraren gespecialiseerde stromingen. Vaak hebben zij wel de bijbelkennis, maar weten zij weinig van het hedendaagse jodendom. Verder stemmen we ook joodse leraren die joodse les geven in de medische en materiaal nodig hebben."

"Het werk houdt veel contacten in met de niet-joodse wereld. Door mijn eigen achtergrond begrijp ik het soort vragen die worden gesteld. Vooral die uit de calvinistische hoek. Het is leuk mensen in contact te brengen met iets waarvan ze nauwelijks het bestaan kennen. Ze lezen wel eens iets op de televisie, maar dat het joodse leven in Nederland toch nog echt bestaat en functioneert... Het overbrengen van die kennis. Dat is ontzettend leuk."